

ЗАХИСТ ДИСЕРТАЦІЙ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ «ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ»

Винесена у заголовок проблема – одна з типових, що неминуче виникає в усіх дискусіях навколо реформування української аспірантури/докторантури за західним зразком. Пропонуємо відразу обміркувати питання щодо «доктора наук» – вищого наукового ступеня у його вітчизняному розумінні, з тим, щоб далі ми могли зосередитися на модернізації власне аспірантури як справді присутній і складній проблемі. Бо це підпитання в Україні, здається, уже впритул наблизилося до свого безболісного успішного вирішення цілком у дусі європейських і світових стандартів.

Кажучи про «доктора наук», у «вітчизняному розумінні», ми в якусь мить були ладні вжити й окреслення «пострадянському», однак історично це не так: не радянська влада, вибудовуючи систему контролю за усіма сферами життя громадян, його впровадила. Історично цей вищий науковий ступінь утвердився в академічній європейській традиції як форма визнання безумовних наукових заслуг ученого (фактично – «доктора філософії») у сфері його досліджень і означувався терміном «габілітація» – від *habilitas* – лат. здатність, умілість, придатність.

Процедурно габілітація не вимагала, а в Європі й тепер не вимагає від пошукача якихось інших, відмінних від суто дослідницьких, зусиль, себто не передбачає написання ним окремої праці спеціального «дисертаційного жанру». На суд ученої громади виноситься гідний найвищої оцінки науковий доробок ученого (у вигляді останньої/останніх наукових праць, публікацій і розробок, обґрунтованих ним теорій тощо), що й слугує підставою для присудження, приміром, у Польщі (а також Німеччині, Чехії, Франції) доктору філософії вищого ступеня «габілітованого доктора».

Великий смисл такої моделі полягає у тому, що науковець не відволікається від власних студій і дослідів на «пошуки ступеня», не витрачає свій час і чийсь кошти на створення спеціального продук-

ту – «дисертації», а, займаючись власними дослідженнями, в якийсь момент «якісного прориву» наважується винести здобуті ним результати або суму напрацьованого на академічний подіум. Він сам вирішує, коли це варто робити, і єдине, чим йому в цьому може допомогти держава або університет (залежно від джерел фінансування, у Франції, скажімо, це переважно бюджетні кошти) – надає творчу відпустку строком до одного року для завершення і впорядкування досліджень. Принагідно зауважимо, що творча відпустка раз на п'ять років (так званий *subbatical*) в Європі, США і Канаді належить університетському вченому «за посадою».

В Україні ж сьогодні діє модель трирічної «докторантури», підсумком якої стає обов'язковий дисертаційний текст на 400 с., який і захищається. Держава витрачає на це величезні кошти, дисертація, як усі знають, не конче пишеться самим дисертантом, отож, в остаточному підсумку оцінюється і визнається не результативність *наукової діяльності* конкретної особи (що апріорі передбачене процедурою габілітації), а одне формалізоване завдання – дисертація. Тому ми й маємо «професорів» у різних галузях знань, зокрема, гуманітарних і соціально-економічних, котрі *ніколи* не провадили системних наукових досліджень.

Як ми зазначили, у цьому питанні Україна впритул наблизилася до успішного вирішення: йдеться про *проект Закону України «Про атестацію наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації»*, розроблений ВАК та узгоджений з НАНУ. Цей проект опублікований у Бюлетені ВАК України 2008, № 8, с. 3–9. У статті 7 («Наукові ступені») цього проекту, зокрема, сказано: «*На здобуття наукового ступеня доктора наук може претендувати особа з науковим ступенем доктора філософії, яка в період після захисту дисертації доктора філософії ініціювала та/або брала участь у наукових дослідженнях, в результаті яких отримала наукові результати, визнані науковою громадськістю, що розв'язують важливу наукову або науково-прикладну проблему і щодо яких здобувач наукового ступеня є суб'єктом авторського права*»(с. 5).

Недосвідчений читач може спитати, а де ж тут, власне, йдеться про захист? А в тому й річ, що стосовно доктора наук проект не містить тих сакраментальних слів, які бачимо у попередньому абзаці цієї ж статті стосовно «доктора філософії», а саме: «*Науковий ступінь доктора філософії присуджується особі, яка... у визначений термін завершила програму докторської підготовки, опри-*

люднила результати наукового дослідження та захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософії» (с. 5). Себто, коли йдеться про доктора наук, то, згідно з проектом, «захист дисертації» не є обов'язковою умовою присудження цього ступеня.

Відтак вступає у силу описана нами вище європейська модель «габілітації», у проекті закону достоту не прописана, а проте єдина з усіх можливих у разі відмови від однозначно зафіксованого у документі «захисту дисертації». І це, на наш погляд, великий плюс (з тим немалим уточненням, що ми говоримо про *проект* закону). Будемо сподіватися, що невдовзі «захист дисертації» як єдиний шлях до ступеня доктора наук відійде у минуле, і вчені або й спеціалізовані вчені ради оцінюватимуть претендентів на цей ступінь за результатами їхньої тривалої і плідної наукової діяльності.

У кожному разі ця нова, закладена у проекті закону опція знімає одне з найбільш питань інтеграції української системи наукових ступенів і звань в єдиний європейський освітній і науковий простір. А саме: співвідношення ступеня доктора філософії зі ступенем кандидата і доктора наук. Услід багатьом сущим у Європі національним системам, ми маємо повну можливість зберегти таку бажану для більшості докторів наук двоступеневість у вигляді «доктора філософії» та «габілітованого доктора», в українській версії – доктора наук з відповідною зміною процедури присвоєння цього останнього. Малозатратною, слід наголосити, зміною, бо трирічна докторантська відпустка (а наша докторантура є не чим іншим, як оцими трьома, оплаченими державою роками «вольниці») поступиться місцем більш природній однорічній творчій відпустці, що надаватиметься готовому до вивершення своїх наукових трудів ученому. А доктор філософії в усіх формах свого соціального забезпечення і захисту (право обіймати певні посади, право на наукове звання тощо) буде щонайменше зрівняний із чинним кандидатом наук.

Тепер ми спробуємо з'ясувати, як за чинного законодавства можна захистити дисертацію на здобуття звання доктора філософії у певній галузі і видати пошукачеві відповідний диплом європейського зразка. Тут відразу потрібно зробити принаймні два принципових застереження. По-перше, на Заході присвоєння ступеня доктора філософії і вручення відповідного диплома є визнанням успішного *навчання* через дослідження, завершення *усього циклу*

докторських студій (як правило, чотирирічного), а не самого лишень дослідження, представленого у вигляді тексту дисертації. Тобто можна мати готовий текст дисертації з позитивними на нього відгуками, але захищати його можна тільки за умови позитивних оцінок з усіх навчальних форм підготовки докторантів (курсів, семінарів, практик, презентацій тощо).

По-друге, ступінь присуджується (і диплом доктора видається) конкретним університетом (за рішенням його Вченої ради, що, своєю чергою, спирається на судження докторської комісії), а не надінституційним утворенням типу ВАК. Останній принцип тягне за собою якісне розрізнення дипломів на ринку праці, їх різну «ціну», що ґрунтується на реноме університету, покликаного дбати про свій авторитет і в такій сфері, як підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації. Сьогодні в Україні якість останніх гарантується ВАК, тоді як університети дбають тільки про кількісні показники, якими вони і звітують МОН України: чим більше, тим краще! Неважко збагнути, до яких наслідків це призводить.

Чим посутньо відрізняється європейська та вітчизняна, ще радянської генези, процедура захисту дисертації? Головною і фактично *єдиною точкою розрізнення* є характер ради/комісії/комітету, якій дисертант представляє свої результати і яка шляхом відкритого і доглибного предметного полілогу з'ясовує всі аспекти представленого дослідження і виносить щодо нього своє консолідоване судження. Проте ця єдина точка розрізнення є засадничою в усіх справах визнання за пошукачем вищої наукової кваліфікації.

На Заході по завершенні дослідження вчена рада університету (або вчена рада докторської школи – це залежить від масштабів інституції та її внутрішніх регламентацій: приміром, у Колумбійському університеті така функція покладена на *Action Commette of the Graduate School*) за поданням відповідної докторської програми затверджує склад докторської комісії для кожного докторанта у кількості п'яти фахівців з конкретної проблематики. Звісно, обираються тільки фахівці вищої наукової кваліфікації, з дипломом доктора філософії (PhD). Двоє з них, як правило, є штатними працівниками того департаменту (факультету) університету, до якого за напрямом належить ця докторська програма і де в основному виконано це дослідження; один – представник іншого департаменту (факультету); а двоє – це науковці, запрошені до комісії з-поза меж університету і часто – й з-поза меж цієї країни.

Вирішальним фактором запрошення саме цього фахівця до комісії є potwierджена його власними науковими результатами (працями, статтями, доповідями на конференціях) активна участь у дослідженні обраної дисертантом проблематики. Себто кожний із запрошених фахівців не просто дотичний до сфери чи галузі знань «за шифром спеціальності» (що якраз і не обов'язково у випадку залучення науковця з іншого факультету цього ж університету), а сам із позицій власного фаху досліджує певне явище чи питання.

Якщо при цьому взяти до уваги, що кожний з п'яти членів комісії ретельно вивчає всю дисертацію (і на це відводиться належний час, – до півроку!), а не знаний нам усім автореферат (*summary* – відповідник нашого автореферату – докладається дисертантом до пакета матеріалів, але не може слугувати підставою оцінки дослідження: це радше форма сповіщення академічної громади про факт наявності такої праці, яка активно використовується в усіх засобах електронного обігу інформації), то стане вповні зрозумілим, що «в добру наукову путь» претендента благословляє щонайменше п'ятеро знавців цього питання, а не двоє офіційних опонентів, як сьогодні в Україні. Кажемо «щонайменше», бо двоє офіційних наукових консультантів (керівників) дисертанта, як правило, до докторської комісії не входять, але, ясна річ, дисертацію також знають від першої титли до останньої.

Інформація про захист перед цією комісією «з п'яти» оприлюднюється заздалегідь на сайті університету. Захист відбувається у режимі відкритого засідання. Нюансом цієї відкритості є те, що після презентації результатів дослідження, на яку дисертантові відводиться лімітований час (близько 45 хв), розпочинається не лімітований у часі етап запитання–відповідь, де право ставити запитання належить власне членам комісії. Відхилення від цієї типової процедури також належать до компетенції самої комісії.

Після проведеної «дискусії», себто полілогічного з'ясування усіх імовірних аспектів дослідження, члени комісії усамітнюються і на своєму закритому засіданні доходять *консенсусу* щодо трьох можливих рішень: 1) дисертація схвалюється і визнається гідною присудження її автору ступеня доктора філософії у цій галузі; 2) дисертація в основному схвалюється, але дисертант зобов'язаний внести до неї виправлення і доповнення, висловлені членами комісії (з подальшим винесенням на повторний захист або ж без повторного

захисту, але з письмовим підтвердженням здійснених виправлень мінімум двома членами комісії); 3) дисертація відхиляється як така без можливості її повторного захисту.

Прийняте консенсусом рішення за підписами усіх членів докторської комісії передається на вчену раду університету (або випускової школи, як у Колумбійському університеті), яка на цій підставі присуджує науковий ступінь і видає пошукачеві докторський диплом. Так у цілому виглядає захист на Заході.

В Україні діє інша модель: обговорена на кафедрі (або у відділі НАНУ) дисертація подається на спеціалізовану вчену раду (цієї інституції або будь-якої іншої у межах країни), що має відповідний дисертаційному дослідженню шифр спеціальності. Сама спеціалізована вчена рада формується за певним шифром/ами спеціальності. В чинному на сьогодні «Положенні про спеціалізовані вчені ради» читаємо: *«1.9. Строк дії створеної ради не перевищує трьох років»*¹. Практично ради у своєму постійному складі затверджуються нині ВАК на 2 або на 3 роки.

«Склад кандидатської ради, – читаємо у п. 2.6 цього Положення, – становить не менше п'яти фахівців з кожної спеціальності за профілем ради, серед них – не менше чотирьох докторів наук, з них 2/3 – доктори наук з даної спеціальності, які активно проводять наукову роботу і мають публікації у відповідній галузі науки, решта – фахівці, які мають наукові статті, монографії з даної спеціальності, опубліковані за останні п'ять років»(с. 17). Відмінність докторської ради, на якій, ясна річ, можуть захищатися і кандидатські дисертації відповідного шифру, полягає у тому, що до неї входить *«не менше шести докторів наук із кожної спеціальності за профілем ради, з них 2/3 – доктори наук із даної спеціальності...»* (с. 17).

Здавалося б, маємо рівновартісний, порівняно із європейськими докторськими комісіями, склад поціновувачів, а у випадку докторської ради, де має бути 6 докторів наук з відповідної спеціальності, можемо говорити навіть про більш поважне представництво у вітчизняних радах фахівців, які оцінюють дослідження. Але це тільки на перший погляд. Бо, по-перше, належність до якоїсь спеціальності за шифром ще не є свідченням фаховості вченого саме в цій

¹ Тут і далі цитуємо за: «Довідник офіційного опонента : Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань експертизи дисертаційних досліджень / за ред. Р. В. Бойка; упор. Ю. І. Цеков. – К. : Вид-во «Толока», 2008. – 64 с.

проблематиці. Приміром, маючи шифр 10.01.04 – література зарубіжних країн, член спеціалізованої вченої ради уповноважений оцінювати дослідження з будь-якої зарубіжної літератури, навіть якщо він вивчав французьку, а на розгляд виноситься, припустимо, американська. Шифр визначає дуже широку спеціальність, у середині якої самі науковці прокладають власні демаркаційні лінії, розрізняючи, скажімо, літературознавця-медієвіста від дослідника сучасної національної літератури тощо.

По-друге, саме дисертаційне дослідження, його повний текст безумовно читає троє осіб: науковий керівник (він може бути або не бути членом ради і брати/не брати участі у голосуванні) і двоє офіційних опонентів (які не є членами спецради). Решта членів ради ознайомлюється з роботою через автореферат, хоча, теоретично, робота в повному обсязі доступна для прочитання кожному членові спеціалізованої ради мінімум за місяць до засідання. *За бажання*, кожний член спеціалізованої ради може її прочитати і тим прилучитися до трьох своїх колег, котрі як експерти спецради ще на попередньому етапі «постановки на захист» прочитали (або мали прочитати) дисертацію і ухвалили вердикт про можливість її винесення на захист (див. розділ «Попередній розгляд дисертації у спеціалізованій ученій раді», с. 17–20). Тобто, крім офіційних опонентів і наукового керівника, з роботою у повному обсязі ознайомлені максимум троє (практично – двоє) членів спецради, що виступили у ролі експертів на етапі попереднього розгляду.

Однак для правдивого зіставлення двох типів оцінювання важливіше інше, оте «по-третє», яке насправді є вирішальним і впливає з природи комісій/спецрад. А саме: українська спецрада є *постійним органом*, склад якого затверджується ВАК на 2–3 роки і розглядає *всі роботи* з даної спеціальності. Західні докторські комісії є *одноразовими* утвореннями і формуються із врахуванням найновіших досягнень у вивченні саме цього питання, носіями яких є запрошені до комісії учені. Ці ради створюються «під» кожного докторанта задля максимально фахової, предметної і *новочасної* оцінки саме цієї роботи; затверджуючи склад, вчена рада університету враховує характер (часто – міждисциплінарний) кожного окремого дисертаційного дослідження, конкретний предмет та об'єкт дослідження, проблематику саме цього дослідження і практичну глибленість запрошуваного до комісії науковця у вивчення цього питання «*hoc at nunc*» – тут і тепер. Із цього чималого ряду

ми би винесли на перший план *новочасність* поглядів на предмет, що їх носіями виступають активні дослідники цього предмета – члени докторської комісії. Саме цим забезпечується інтелектуальна динаміка у площині студій конкретного предмета.

Відтак усі п'ятеро членів докторської комісії за визначенням є активними дослідниками саме цього питання, а тому усі вони виступають у ролі поціновувачів-опонентів. Зрозуміло, що в такій конфігурації характер дискусії та обговорення результатів дослідження буде посутньо іншим (значно доскіпливішим, глибшим), ніж тоді, коли 11–25 членів спецради (*«рада формується в складі 11–25 членів з рівномірним представництвом фахівців з кожної спеціальності»*, п. 2.8, с. 17 цитованого «Положення про спеціалізовані вчені ради») спостерігають за «двобоем» підзахисного зі своїми двома офіційними опонентами.

Зізнаймося відразу, що наша особиста багатолітня практика членства у двох спеціалізованих радах різних інституцій, шість років роботи в експертній раді ВАК і дві каденції на посаді голови експертної ради ВАК зі своєї галузі, а також головування на спеціалізованій вчній раді НаУКМА з літературознавства (за шифром 10.01.01 – українська література) переконують нас у тому, що за неминучих ганджів кожної з моделей (жодна з них не є ідеальною і має свої недоліки, зумовлені «людським фактором»!) одноразові докторські комісії є більш дієвим, більш прогресивним способом оцінювання дисертацій, більш надійним «фільтром» строкатого дисертаційного потоку, ніж постійні ради ВАК. Ну хоч би в силу персоналізованості остаточного вердикту, під яким ставлять свої підписи конкретні вчені й тим potwierджують або захитують власне наукове реноме.

Проте облишмо на цьому зіставлення двох моделей і полеміку навколо того, яка з них ліпша, а натомість спробуймо відповісти на головне для нас практичне питання: чи можна в якийсь спосіб їх сумістити, чи можна сьогодні, за чинного законодавства, захистити в Україні дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософії у певній галузі, видати пошукачеві диплом «доктора філософії», присуджений вченою радою НаУКМА, і водночас забезпечити дисертантові усі ті права і соціальний захист, які належать кандидатам наук? А коли можна, то як? Адже навіть саме поняття «доктор філософії» поки не введене в Україні і зафіксоване лише у згаданому ВАКівському проекті та новій, також поки не прийнятій Верховною Радою, редакції закону України про вищу освіту?

Свідомі усіх неминучих труднощів, ми стверджуємо – **можна**. Так, потрібні певні додаткові зусилля, безумовно потрібна добра воля всіх учасників цього процесу, але це можливо й за чинного законодавства.

Перший простий, очевидний для усіх і *найменш привабливий шлях* – це «подвійний захист» або майже тотожна йому переатестація/нострифікація диплома «доктора філософії», здобутого за кордоном. «Подвійний захист» означає, що університет, здійснюючи підготовку кадрів вищої наукової кваліфікації за європейським зразком, себто запроваджуючи у себе структуровані докторські програми (на базі чинної аспірантури, що дає трирічну стипендію для докторантів і певну, хоч і вельми недостатню кількість науково-педагогічних ставок), під час повного чотирирічного циклу формує одноразові докторські комісії (як це передбачено західними нормами) і проводить через них усіх успішних випускників своїх докторських програм, себто здійснює процедуру захисту.

Підсумком такої процедури в разі успіху є те, що вчена рада університету на підставі документально оформленого консенсусного рішення докторської комісії видає пошукачеві диплом «доктора філософії» у певній галузі. Так, це – цеглина в розбудову автономії університету, але не офіційний правовий захист дисертанта, бо всі ми свідомі того, що такий диплом матиме моральну вагу і навіть може визнаватися за кордоном, але в Україні офіційної сили поки не матиме. Тому наш дисертант в якості пошуковця повинен подати свою дисертацію і на відповідну спеціалізовану вчену раду та ще раз пройти всю процедуру захисту (з написанням і виданням автореферату, призначенням офіційних опонентів тощо), здобуваючи врешті диплом кандидата наук державного зразка.

Ці акти практично незалежні один від одного, вони можуть збігатися або не збігатися в часі: прикладів проходження молодим науковцем цих двох кіл уже й на сьогодні більш як достатньо. Так, чи не всі українські випускники Європейського колегіуму польських та українських університетів, котрі захистили свої докторські праці і здобули ступінь «доктора філософії» у Любліні, перед тим/паралельно/з якимось часовим лагом захистилися й на відповідних радах в Україні. Так само випускники НаУКМА, котрі скінчили докторські студії у Франції, захищали свої дисертації і в Україні, причому незрідка «український захист» передував «французькому». Принагідно зазначимо, що є очевидний резон виходити на «україн-

ський захист» після здобуття іноземного диплома «доктора філософії» хоч би тому, що в такому разі наш пошукач постає перед вітчизняною спеціалізованою радою, озброєний позитивними відгуками знаних іноземних науковців, що безперечно посилює його позиції. Це – очевидний, безумовно законний і водночас безсумнівний обтяжливий шлях.

Фактично тотожний йому шлях – це проходження процедури захисту за кордоном, в університеті, з яким НаУКМА співпрацює, виконуючи відповідну структуровану докторську програму на основі укладеної угоди, якою передбачено таку можливість. Приміром, НаУКМА має такі угоди з університетом м. Маастрихт (Нідерланди), з Автономним університетом м. Барселони тощо. Чудово! Проте нідерландський, французький (німецький, польський...) дипломи, чинні в усьому європейському освітньому і науковому просторі, так само лишаться прикрасою робочого місця молодого науковця, допоки він не пройде процедури переатестації, що фактично означає «повний шлях» через спеціалізовану вчену раду. Так, він не змушений писати нової дисертації, але, починаючи від автореферату і далі, – все тотожне.

У вже не раз цитованому документі, – чинному «Порядку присудження наукових ступенів...», – ось що про це зазначено: *«Встановити, що передумовою прийняття до розгляду документів, котрі подаються до ВАК України з питань переатестації вченого, якому присуджено науковий ступінь в іншій країні, є їх відповідність "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань" та нормативно-правовим актам ВАК України, чинним на час захисту дисертації за кордоном»* (с. 56). Якщо врахувати, що цей, встановлений ВАК, порядок є незмінним упродовж щонайменше півстоліття, то всі живі власники закордонних дипломів «доктора філософії», котрі бажають законного визнання в Україні, «мають те, що мають».

Другий, «прямий» і необтяжливий для дисертанта шлях ми бачимо у тому, щоби сумістити дві моделі та дві процедури в одній, що гарантуватиме дисертантові офіційне визнання і повний соціальний захист, а водночас задовольнить європейські вимоги і вповні відповідатиме сучасним принципам університетської автономії. І така можливість, хай це як дивно, законодавчо забезпечена чинним «Порядком присудження наукових ступенів...». У пункті 1.7 цього «фундаментального» для наших пошуків документа зазначе-

но: *«Робота ради має відкритий характер. Про її засідання інформується наукова громадськість. Будь-які обмеження щодо присутності зацікавлених осіб на захисті не допускаються»* (с. 16).

Що це означає? Це означає, що члени одноразової докторської комісії, сформованої вченою радою університету «під» конкретне докторське дослідження (оця мобільна «п'ятірка» вчених, що на момент самого захисту вже вивчила всю дисертацію і склала про неї фахове судження), незалежно від того, чи є ці вчені членами цієї спеціалізованої вченої ради, чи ні, мають повне право взяти участь у засіданні, більше того, їм не можна в такому праві відмовити, бо *«будь-які обмеження щодо присутності зацікавлених осіб на захисті не допускаються!»* Як усім відомо, сам захист є актом публічним, а робота ради *«має відкритий характер»*.

На с. 21 нашого основоположного документа знаходимо принципове щодо цього уточнення: *«Засідання ради для захисту дисертації відбувається... за такою процедурою:... прилюдне обговорення дисертації, у якому мають право взяти участь усі присутні на засіданні»*. Так, далі наголошується на ролі та обов'язках власне членів ради, докторів наук, котрі повинні під час обговорення *«встановити рівень теоретичної підготовки здобувача, його особистий внесок у розв'язання наукової проблеми чи у вирішення конкретного наукового завдання»* тощо. Прекрасно, але це цілком узгоджується із тим, що і всі інші «присутні на засіданні», беручи участь у публічному обговоренні дисертації, можуть висловити стосовно усіх цих вирішальних пунктів свою думку, – можуть! Більше того, їхня участь в обговоренні тільки це, власне, й передбачає (авжеж не розповідь про те, приміром, яке тяжке дитинство «випало на долю нашого дисертанта...»).

Звісно, присутні на засіданні члени докторської комісії не братимуть участі в таємному голосуванні, але це їм і не потрібно: адже ніщо не заважає їм після захисту зійтися разом і на основі своїх же оприлюднених виступів скласти власний протокол, представити його вченій раді свого університету і тим санкціонувати вручення дисертантові диплома доктора філософії від цього університету і з ім'ям цього університету. Так само спеціалізована вчена рада – цей фактично «робочий орган ВАК» – проводить таємне голосування власним складом, оформлює свій протокол (де зафіксована вся процедура, в тому числі й виступи «п'ятірки») і далі документує захист у повній відповідності до вимог ВАК. У підсумку завершеного

акту та всіх його офіційних документальних оформлень дисертантові присуджується науковий ступінь (сьогодні – кандидата наук) і видається диплом державного зразка з усім належним йому пакетом прав і соціальних гарантій.

Що для цього потрібно докторській комісії? Якщо дотримуватися букви закону, то можна сказати – а нічого: прийти на засідання і взяти участь в обговоренні! Якщо виходити з практики і керуватися мотивами етики, то – свідомо співпраця голови спеціалізованої ради та самої ради з Докторською школою та фаховою групою цієї докторської програми були би більш як доречні. Адже було б добре, скажімо, якби спеціалізована рада заздалегідь знала про присутність на своєму засіданні і про участь в обговоренні фахівців з певного питання, – «п'ятірки»; якби рада свідомо погодилася на те, що саме засідання триватиме трохи довше, ніж зазвичай, бо сценарний епізод «обговорення» вочевидь займе більше часу. Ще ліпше, якщо за попередньої згоди голови спеціалізованої ради фахівці – члени докторської комісії – будуть запрошені до участі в засіданні, звісно, не як члени спецради з правом голосу, а як знавці певного питання, думка яких щось та важить в академічному колі.

Вище ми змодельовали «крайню ситуацію», коли спеціалізована вчена рада і докторська комісія – це два цілком різні переліки імен, два цілком різні склади науковців. Але ж на практиці це навряд чи й можливо, бо розпочати і здійснювати структуровану докторську програму може тільки достатньо потужна фахова група, себто науковці, знані у своїй галузі. Вони здебільшого вже є членами університетської (або якоїсь іншої) спеціалізованої ради за своєю спеціальністю! Тому у багатьох випадках один-два члени докторської комісії будуть водночас і членами спеціалізованих рад свого університету або інших інституцій, а це тільки спрощує описаний вище шлях.

Звісно, такі «збіги» будуть не скрізь і не завжди: так чи так кілька членів докторської комісії з захисту докторанта не будуть членами профільної спеціалізованої ради (і безумовно в усіх випадках, коли йтиметься про науковців з-поза меж України). В такому разі вони можуть «прийти без запрошення» (просто бути своєчасно інформованими докторською програмою про час і місце захисту з відповідним гарантуванням окремого «комісійного дійства» – голосування і взагалі дотримання усіх особливостей «консенсусного рішення», передбаченого правилами присудження ступеня PhD, за

межами засідання спеціалізованої ради), бо це, як ми показали, гарантоване їм чинним законодавством України. А проте значно ліпше, коли вони прийдуть на захист як бажані гості, коли все відбуватиметься в атмосфері порозуміння та наукової солідарності з єдиною метою: об'єктивно оцінити здобуток молодого вченого.

Технічною трудностю може бути мова, адже *«захист дисертації відбувається державною мовою»* (с. 21), але навряд чи її варто перебільшувати, бо все це легко вирішується передовсім у спосіб синхронного перекладу, або ж докладанням до протоколу засідання спеціалізованої ради заздалегідь підготовлених перекладів «неофіційних відгуків» – публічних виступів – запрошених на засідання членів докторської комісії. Так само Докторська школа має взяти на себе всі витрати, пов'язані з приїздом та участю в засіданні спецради членів докторської комісії, щоби апріорі зняти увесь цей клопіт зі спецради, яка і справді не має до всього цього жодного інституційного стосунку. Але ж Докторська школа так чи так повинна бути готова до витрат, пов'язаних із захистом готових дисертацій.

Пропонована нами модель, гадаємо, добра не лише тим, що дисертант позбавляється мороки «подвійного захисту» за повного виконання як західних, так і вітчизняних умов проведення самого захисту. Вона добра і тим, що не суперечить можливості цілком і повністю виконати всі вимоги попереднього етапу підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації як за структурованими докторськими програмами типу PhD, так і за багато скромнішими (порівняно з ними) вимогами аспірантської підготовки.

Справді, з чим пошукач, окрім обговореної на кафедрі/відділі дисертації, повинен прийти на спеціалізовану вчену раду? З трьома складеними іспитами «кандидатського мінімуму»: два з них докторанти НаУКМА мають змогу і справді здебільшого складають ще в роки своїх магістерських студій (англійська мова і філософія), а третій – зі спеціальності – так чи так входить до навчального плану їхньої підготовки і його відповідне оформлення жодної проблеми ні для кого не становитиме. Три обов'язкові публікації у фахових виданнях із переліку ВАК? Так це радше «технічний» клопіт структурованої докторської програми – подбати про своєчасну наявність цих трьох публікацій на додаток до передбачених Докторською школою обов'язкових публікацій у рецензованих наукових виданнях (англійською мовою). Тобто все, що є змістом підготовки

аспіранта, так чи так є елементом по суті багато ґрунтовнішої підготовки і «доктора філософії». Бо інакше пощо «город городити»?

Насамкінець ще одне міркування, яке, здавалось би, прямо не стосується питання, — як нам у 2012 році і надалі «захистити» наших докторантів і видати диплом доктора філософії НаУКМА? Однак це міркування має ширший і глибший методологічний сенс, що його варто мати усім на увазі.

Припустімо (на мить!), що всі благі наміри вітчизняних очільників підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації здійснилися, що нова редакція закону про вищу освіту прийнята Верховною Радою, а підготовлений ВАК документ «Про атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації» зі статусу проекту закону вже набув статусу чинного закону України. Прекрасно! Хай і не такий рішучий крок, якого ми в НаУКМА чекали щонайменше сім останніх років, але — вже щось! Кандидат наук відходить у минуле, всі живі і суцї кандидати наук так чи так (виданням нових дипломів чи збереженням усіх прав) стають «докторами філософії у галузі», а вся машина підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації на чолі з ВАК України від моменту прийняття цих законів починає продукувати не кандидатів наук, а докторів філософії без будь-якої присутньої зміни як змісту, так і самої філософії такої підготовки (бо хіба ж не так?!).

Ось тут обстоювана нами парадигма підготовки науковців за структурованими докторськими програмами і захист докторських дисертацій в описаний вище спосіб суміщення двох моделей набуває особливої значущості! Бо пропонуване нами — є практичним кроком до реальної університетської автономії і саме по собі свідчитиме, де зміна назви наукового ступеня базована на зміні змісту і суті підготовки, а де така новація є просто перейменуванням і продовженням практики «колективної безвідповідальності», яку ніколи не визнає цивілізований світ. Йдеться про те, що за сподіваних нових умов ми не будемо змушені нічого міняти, навіть якщо ВАК України збереже систему постійних спеціалізованих рад (а така перспектива більш як очевидна, більше того, сьогодні — безальтернативна).

Ну і нехай! Диплом доктора філософії НаУКМА, отриманий і виданий у підсумку виконання усіх прийнятих у цивілізованому світі процедур, визнаватиметься дедалі ширшою академічною спільнотою (починаючи, ясна річ, від наших університетів-партнерів),

мірою утвердження наукового авторитету Університету через його «випусковий продукт». І паралельно здобутий на цьому шляху державний диплом «доктора філософії» жодною мірою цьому не зашкодить, не гальмуватиме еволюційний процес міжнародного визнання диплома доктора філософії НаУКМА: а він тільки й може бути еволюційним, бо всякий інший шлях як домовленість держав/систем/режимів/урядів можливий тільки в тоталітарному вимірі, а не в демократичному суспільстві, де існує університетська автономія і де університет сам вирішує, які дипломи йому варто визнавати, а яким – «спасибі на слові!».

Тоді як чинна система постійних спеціалізованих рад (а це є альфа і омега теперішнього контролю за якістю) опиниться в ситуації, коли буде змушена вкотре доводити міжнародній науковій спільноті адекватність свого «випускового продукту» – так званого «доктора філософії», склепаного за давнім радянським зразком. Припускаємо – незрідка цілком пристойно склепаного, а однак такого, що його нашому європейському колезі визнати «в цілому» буде важко.

Володимир Моренець,

проф., д-р філол. наук,

віце-президент з науково-навчальних студій